

PAPER DETAILS

TITLE: MIRVARID DILBAZI'NIN SIIRLERİNDE VATAN KAVRAMI

AUTHORS: Seda SELİM

PAGES: 197-219

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2323186>

Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 11/1 2022 s. 197-219, TÜRKİYE

Araştırma Makalesi

MİRVARİD DİLBAZI'NIN ŞİİRLERİNDE VATAN KAVRAMI

Seda SELİM*

Geliş Tarihi: Aralık, 2021

Kabul Tarihi: Mart, 2022

Öz

Azerbaycan edebiyatının kadın şairlerinden biri olan Mirvarid Dilbazi'nin eserlerinde, vatan kavramı geniş yer tutar. Dilbazi'nin sanat yaşantısı, yaşadığı dönemin siyasi ve sosyal olaylarından etkilenmiştir. Bu nedenle şairin şiirlerinde ele aldığı vatan kavramı, farklı dönemlerde farklı özellikler göstermektedir. Mirvarid Dilbazi'nin yaşadığı dönemde hüküm süren Sovyet yönetimi, insanları her alanda yönlendirir ve Sovyet ideolojisinin gerektirdiği şekilde yaşamaya mecbur kılar. Sovyet propagandasının en şiddetli şekilde yapıldığı, yönetim karşıtı olanlara yaşam hakkı tanınmadığı bir devrin tanığı olan Dilbazi, ilk eserlerini bu dönemin gerektirdiği şekilde verir. Şairin İkinci Dünya Savaşı yıllarında yazılan şiirlerinde, savaşın halkın üzerindeki etkilerini azaltmak için daha çok vatan müdafaası konusu işlendiği görülür. Daha sonraki yıllarda, Stalin'in ölmesi, açıklık politikası, Azerbaycan topraklarının Ermeniler tarafından işgal edilmesi gibi farklı siyasi ve sosyal gelişmeler, şairin eserlerinde iz bırakmış ve eserlerindeki vatan kavramı, bu olaylar doğrultusunda değişmiştir. Bu çalışmada, Mirvarid Dilbazi'nin yaşadığı dönem göz önüne alınarak şiirlerindeki vatan kavramı ele alınacaktır.

Anahtar Sözcükler: Mirvarid Dilbazi, Azerbaycanlı kadın şair, Azerbaycan Sovyet Edebiyatı.

THE CONCEPT OF HOMELAND IN MIRVARİD DİLBAZI'S POEM

Abstract

The concept of homeland has a wide place in the works of Mirvarid Dilbazi, one of the female poets of Azerbaijani literature. Dilbazi's artistic life is influenced by the political and social events of the period in which he lived. For this reason, the concept of homeland, which the poet deals with in his poems, shows different characteristics in different periods. The Soviet administration, which reigned during Mirvarid Dilbazi's lifetime, directs people in all areas and compels them to live as required by the Soviet ideology. Dilbazi, who is a witness of an era when Soviet propaganda was made in the most violent way, and those who were against the government were not given the right to live, wrote his first works as required by this period. In order to reduce the effects of the war on the people during the Second World War, Dilbazi's poems mostly focused on the subject of homeland defense. In the following years, different political and social developments such as the death of Stalin, the policy of openness, the occupation of Azerbaijani lands by Armenians left their mark on the poet's works and the direction of his works changed in line with these events. In this study, the concept of homeland in the

* Dr. Öğr. Üyesi; Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, sedakayaselim@gmail.com

poems of Mirvarid Dilbazi will be discussed, taking into account the period in which he lived.

Keywords: Mirvarid Dilbazi, Azerbaijani female poet, Azerbaijani Soviet Literature.

Giriş

Azerbaycan Sovyet kadın şairlerinden Mirvarid Dilbazi, 1912’de Kazak bölgesinin Hanlıklar köyünde dünyaya gelir. Orta öğrenimini Bakü Kız Öğretmen Okulunda tamamlar. 1929 yılında Azerbaycan Pedagoji Üniversitesinin Dil ve Edebiyat Fakültesini bitirir (Ceferzade, 2005, s. 155). Fakülteyi bitirdikten sonra Kuba’da edebiyat öğretmenliği yapar. 1931 yılında Bakü’ye dönerek Azerbaycan İlimler Akademisi Yazma Eserler Arşiv’inde çalışmaya başlar. Burada şube müdürlüğüne kadar yükselir. Yazma eserler arasında geçirdiği bu yıllar, Dilbazi’nin halk şiirine ve klasik şiire olan ilgisini arttırır (Akpınar, 1994, s. 387). *Kadınların Hürriyeti* adlı ilk şiiri, 1927 yılında *Oktyabr Alovları* adlı dergide yayımlanır. İlk kitabı *Bizim Sesimiz* 1934 yılında neşredilir. Sonraki yıllarda *Vatan Eşqi*, *Hatireler*, *Bahardan Mektub*, *Gülbahar*, *Lalenin Ağaçları* kitapları basılır. Şairin *Mehseti*, *Elcezairli Qız*, *Partizan Aliye* şiirleri, *Göyçek Fatma*, *Muğanda Bahar* adlı çocuk piyesleri büyük ilgi görür. 1967-1968 yıllarında şairin iki cilt, 1982-1983 yıllarında üç ciltten oluşan *Seçilmiş Eserleri* de büyük tirajla satılır (Kafkasyalı, 1989, s. 53). 1928 yılında Azerbaycan Proletar Yazarlar Cemiyetine katılır (Namaz, 1994, s. 80). Mirvarid Dilbazi, Sovyet devrinde iki defa “Şeref Nişanı”, “Kırmızı Emek Bayrağı Nişanı” ve çeşitli madalyalar ile taltif edilir. 2001 yılında ise hayatını kaybeder (Dilbazi, 1998, s.157).

Bu çalışmada, Mirvarid Dilbazi’nin yaşadığı dönem göz önüne alınarak şiirlerindeki vatan kavramı ele alınacaktır. Yazarın yaşadığı yıllarda gerçekleşen olay ve süreçler dikkate alınarak şiirini etkileyen unsurlar, dönemlere ayrılarak değerlendirme konusu yapılmıştır.

1- 1930’lu Yıllarda Yazılan Şiirlerinde Vatan Anlayışı

7 Kasım 1917 tarihli Ekim İhtilali ile Rusya’da dengeler değişmiştir. Rus olmayan halkları yanına çekmeyi amaçlayan Bolşeviklerin “self determination” yani farklı milletlere kendi kaderini tayin etme hakkı vaatlerinin sadece taktiksel bir hareket olduğu daha sonra anlaşılacaktır. Gürcülerin bağımsızlığını ilan etmesinden sadece iki gün sonra, 28 Mayıs 1918 tarihinde Azerbaycan bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu genç cumhuriyet, kurulduğu tarihten itibaren başta komşularıyla sınır problemleri olmak üzere içte ve dışta birçok meseleyle uğraşmak zorunda kalmıştır. Bunlardan özellikle Bakü Bolşevikleri’nin faaliyetleri, yıpratıcı olmuş ve planlı bir şekilde ülkeyi, Bolşevik işgaline adım adım açık hale getirmiştir. Uluslararası arenada aradığı desteği bulamayan ve ordusu Kızılordu’ya karşı koyacak güçte olmayan Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti, 27 Nisan 1920 tarihinde Bolşevikler tarafından işgal edilmiştir. Azerbaycan halkı, sadece 23 ay kadarlık bir sürede bağımsızlığın tadına varabilmiştir. Bu tarihten sonra yönetim, Azerbaycan Komünist Partisi’nin eline geçmiş ve kısa sürede içerideki muhalif isimler sindirilmiş, bir kısmı infaz edilirken bir kısmı yurt dışına kaçmıştır. Terter, Gence, Karabağ, Zakatala, Şeki, Şamahı, Lenkeran ve Astara’da gerçekleşen direnişler, bu işgalin Azerbaycan halkı nezdinde gönüllü ve kabul edilebilir olmadığını açık bir göstergesidir (Neciyev, 2010, s. 72).

Bolşeviklerin Azerbaycan ve diğer toplumlar nezdinde, eğitimden sanata, dinden sosyal hayata bir dönüşüm süreci başlatmıştır. Devrimin kalıcı olması, öncelikli olarak gelecek nesillerin bu devrimi benimseyecek ideolojide yetişmesi ile mümkündür. Proleterleştirme, yeni kurumların kurulması, var olanın ideolojiye uygun olarak ıslah edilmesini gerektirmektedir. Eğitim başlığı,

Sosyalizm kuruculuğunun ve kolektifleşmenin en yoğun hissedildiği başlıklardan biri hâline gelmiştir. 1930 yılında genel zorunlu temel eğitim kabul edilmiştir. Bu yıllardan sonra Azerbaycan’da yüzlerce okul açılmış, kız çocuklarının eğitime katılması sağlanmıştır. Eğitim sisteminin değiştirilmesinin arkasında, medrese eğitime ve dine dayalı bir eğitime sahip Azerbaycan’da din adamlarının etkisinin kırılması, dinin eğitimin içerisinde çıkarılarak dinî değerlerinin zayıflatılması, millet anlayışının yeniden şekillendirilerek Sovyet ulusunun ön plana çıkarılması, ideolojiye uygun bireylerin yetiştirilmesi amaçları önemli rol oynamaktadır (Aliyeva, 2016, s. 45-51).

Sanatın proleterleştirilmesi ise Komünist Parti Yöneticilerinin devrimin kalıcı olması adına attığı adımlardan sadece birisidir. 1928 yılında, bu amaçla Kültürel Devrim ilan edilmiştir. Kültürel Devrimle beraber artık devlet, resmî olarak sanat anlayışına sahip olmuş, 1934 tarihli Sovyetler Birliği Yazarlar Sendikasının toplantısında, “Sosyalist Gerçekliğin” kabulü gerçekleşmiştir. Buna göre, sanata ve sanatçıya biçilen görev gerçekliği yansıtmak, değiştirmek ve yorumlamaktır. Rus halkçılığı, belli bir fikir çevresinde toplanma, sınıf vurgusu ve partizanlık Marksist ve Leninist ideoloji ile yoğrulmaktadır (Akan, 2017, s. 82-83).

“Sosyalist realizm, dünya ve insana Sovyet ideolojisi açısından bakılmasını öngörür.” (Tagızade, 2006 s. 19). Sanatçıların verdiği eserler, rejimin ideolojisi ile ister istemez örtüşmeli veya eş değer olmalıdır (Nerimanoğlu, 2011, s. 70). Bu dönemde alınan kararlarla beraber edebiyatta çok seslilik yerini tek sesliliğe bırakmıştır. Yazar ve şairlerden partiye bağlılık, yeni düzeni övme, halkçılık gibi konuları içeren eserler verilmesi talep edilir (Açık, 2009, s. 910). Böyle bir ortamda eser veren sanatçılar, hapis, sürgün ve ölüm korkusuyla eserlerini ideolojinin çizdiği şablon çerçevesinde kaleme almak zorunda kalır. Yeni yönetimin anlayışını benimsemeyen aydınlar, Bolşevik egemenliği gücüne güç kattıkça çeşitli şekillerde ortadan kaldırılır. Türk aydınların bir kısmı, istiklal fikirlerinin bedeli olarak “Pantürkist, Panislamist ve Turancılık” suçlamaları ile hayatını kaybeder (Kılınçkaya, Omar, 2019, s. 25). Respiressiya dönemi olarak bilinen 1937-38 yılları arasında Azerbaycan’da 70-80 bin civarı aydın; bilim adamı, yazar, sanatçı, öğretmen ve din adamının hayatını kaybettiği tahmin edilmektedir (Dilek, 2019, s. 31).

Bu yıllarda Mirvarid Dilbazi’nin vatan, millet ve yurttaşlık anlayışı Sovyet ideolojisinin kendisine tanıdığı hareket alanı içerisinde şekillenmektedir. Övülen topraklar Sovyet toprakları, yüceltilen askerler Sovyet askerleridir. 1928 tarihli *Qızıl Əsqər* şiirinde, Mirvarid Dilbazi Sovyet Ulusunun askerlerine methiyeler düzmektedir.

Ey şanlı mübariz ey qızıl əsqər

Çəbhədə yüz-yüzə döyüşən əqər

Düşəcək dillərə qəlibiyyətin,

Biləklərin mətin, qolların mətin!

Mən səni görüncə çoxur sürurum.

Sənin süngün kibi kəsşin gürurum.

Qızıl bayrağını ac dalğalansın! (Dilbazi, 1934, s. 13).

Mirvarid Dilbazi’nin eğitim hayatının geçtiği, öğretmenlik yaptığı ve çalışma hayatına atıldığı yıllar, Bolşevik işgalinin, Sovyet kuruculuğu ve proleterleştirme faaliyetlerinin en şiddetli

hissedildiği yıllar olmuştur. Mirvarid Dilbazi, hem eğitim sistemindeki dönüşüme bir öğretmen olarak yakinen şahit olmuş hem de ilk edebî eserlerini verdiği dönemde kendisine Sosyalist Realizm dikte edilmiştir. Respiressiya ile birlikte gelen can korkusu ile beraber, vatan kavramını Sovyet ideolojisi dışında ele almak pek çok sanatçı için imkânsız hâle gelmiştir. Eşi görülmemiş baskı, suçlanma ve zulüm görme korkusu en partizan eserlerin bu tarihlerde verilmesine sebebiyet vermiştir. Bu tespit, Mirvarid Dilbazi için de geçerlidir. 1932 tarihli *Bizim Sesimiz* adlı şiirinde Dilbazi, mevcut rejimin bir neferi olarak ne kadar gözü kara olduğunda dizelerinde ilan etmektedir. Lenin'in felsefesini rehber edindiğini söyleyen şair, Stalin'e bağlılığını dile getirmektedir.

Bizim səsımız gəlir qızıl Şura kəndindən,
Biz artıq qurtarmışıq düşmənin kəməndindən
Silahımız “Lenin”in ölməyən fəlsəfəsi
Daim bizə rəhbərdir firqənin böyük səsi.
Biz yoldaş “Stalin”e bir raport yazacağız!
Nə qədər varsa düşmən. (Dilbazi, 1984, s. 15).

Bu dönemde verilen eserlerde, vatan konusu işlenirken söz konusu eserlerin Sovyet ideolojisine uygun bir vatan anlayışını tasvir etmesi gerekmektedir. Sovyet hükümetinin vatan anlayışı, milletler arasındaki farklılıkları kaldırarak bu milletlerin Rus milleti etrafında birleşmesi ile yeni bir Sovyet milleti oluşturulmasıdır (Süleymanlı, 2005, s. 130). Yani Sovyet sisteminin en önemli meşrulaştırma kaynaklarından birisi enternasyonalizme olan vurgudur. Enternasyonalizm, SSCB gibi çok etnili bir ülkeyi bir arada tutmaya ve ülkedeki farklı milletlere mensup halkların sadakatini sağlanmasına hizmet etmiştir (Kılavuz, 2017, s. 81). Bunun edebiyata yansıması olarak “Sovyetler Birliği döneminde, sosyalizm realizmi edebî metodu sınırları içerisinde mekân, metnin diğer unsurları gibi rejimin reklamını yapabileceği bir yer veya ekonomik sistemin bir parçası olarak kabul edilebilecek bir mekân olabilir. Bu anlayış içerisinde vatan, Sovyetler Birliği'nin bütünüdür.” (Adıgüzel, 2011, s. 68). Bu bağlamda, Sovyetler Birliği'nin bünyesinde bulunan Türk yazar ve şairlerin eserlerinde, millî gelenek, görüş, inanç, bağımsızlık ve en önemlisi Sovyetler Birliği toprakları dışında farklı bir vatan kavramından söz edilmesi dahi yasaktır. Sovyet yönetiminin anlayışına göre Sovyet topraklarında yaşayan tek bir millet vardır ve Sovyet toprakları da onların vatanıdır. Vatan anlayışının bu şekilde olduğu bir ortamda, şair ve yazarların bu düşünceye uygun bir vatan kavramı ortaya koymaları gerekmektedir. Mirvarid'in bu dönemde yazdığı şiirlerdeki vatan anlayışı, ideolojinin beklentisine uygun bir şekilde kaleme alınmıştır.

Mirvarid Dilbazi, “Ölkəm” adlı şiirinde, Sovyet topraklarını vatanı olarak görmekte ve ona methiyeler düzmektedir. Şair, dizelerinde açık bir şekilde halkların kardeşliğini ön plana çıkararak Sovyet ideolojisine uygun bir vatan anlayışını şiirinde resmetmektedir.

Azad xalqlar qardaş dedi adına,
Canım qurban ocağına, oduna,
Harda oldum, səni saldım yadıma,
Geniş köksü qızıl nişanlı ölkəm (Dilbazi, 1983, s. 91).

2- 1940 ve 1950’li Yıllarda Yazılan Şiirlerinde Vatan Anlayışı

Sovyetler Birliği döneminde yazarların ve şairlerin eserlerinde vatan kavramının ön plana çıkmasındaki dönüm noktalarından birisi de İkinci Dünya Savaşı’dır. Sovyet Rusya, İkinci Dünya Savaşı’ndan en çok etkilenen ülkelerden biridir. 1940’lı yıllar Sovyet ulusunun gördüğü en büyük tehditlerden birisine sahne olmuştur. Aralarında 1939 yılında akdedilen bir saldırmazlık paktı bulunmasına karşın Hitler, 22 Haziran 1941 tarihinde Sovyet Rusya’ya savaş ilan etmiş ve Alman ordusu, Sovyet topraklarına giriş yapmıştır. Saldırının amacı, böyle bir saldırıyı beklemeyen Sovyet Rusya’yı afallatmak ve kısa sürede mağlup edilmesini sağlamaktır. Naziler, savaşın başında hızlı bir ilerleme göstermeyi başarmıştır. Kısa sürede savaşın ciddiyetini anlayan Stalin tarafından savaşa bizzat “Büyük Vatan Savaşı” adı verilmiştir. Tehdit karşısında türlü baskılar gören sanatçılar, bu sefer vatan müdafaasının desteklenmesi konusunda göreve çağırılmış ve daha önce işlemelerine müsaade edilmeyen konularda yazmaları teşvik edilmiştir (Can, 2012, s. 41).

Bu çağrıya kulak veren sanatçılardan birisi de Mirvarid Dilbazi’dir. 1941 yılında kaleme aldığı *Çağırır Dünyanı Mübarizəyə* adlı şiirinde, faşizm kurbanlarından, onların feryatlarından bahseder. Dilbazi dizeleriyle halkı vatan müdafaasına ve faşizmle mücadeleye çağırır:

Amansız faşizmin mə’sum qurbanı,

Körpə balaların bu fəryad səsi,

İnsanlıq duyğusu olan hər kəsi

Çağırır “qalh” deyə döyüşmək üçün

Daşlar, torpaqlar da nə varsa bütün

Faşist dəhşətindən qurtaraq deyə

Çağırır dünyanı mübarizəyə (Dilbazi, 1982, s. 283).

Bu dönemde, sanat ve sanatçı üzerinde oluşturulan baskı azaltılmıştır, sanatçılardan yurttaşlık duygusunu harekete geçirmeleri ve halka cesaretlendirmeleri beklenmiştir. Savaş döneminde kaleme alınan eserlerde, Sovyet toplumunun faşizme karşı verdiği savaş, kahramanlık, düşmana karşı mücadele, vatanın savunulması gibi konular ele alınır. Bunların yanı sıra faşizmin ve emperyalizmin insanlığı hiçe sayan ve felaketlere neden olan karanlık yüzü eserlerde sıkça işlenir (Uygur, 2008, s. 556). Dilbazi’nin İkinci Dünya Savaşı yıllarında yazdığı şiirlerde, savaşın etkileri açık bir şekilde görülmektedir. Bu döneme kadar Mirvarid Dilbazi’nin şiirlerinde, vatan teması daha çok proleter enternasyonalizm temelinde şekillenirken savaş ile beraber toprak müdafaası, halkın kahramanlıkları, faşizme lanet gibi konular ön plana çıkmıştır. Olumsuz unsurlara şiirlerde yer verilmesinin hoş görülmediği bir dönem için oldukça önemli bir kırılma anıdır. Dilbazi’nin şiirlerinde savaşın dehşeti ve insanların yaşadığı acılar yer bulmaya başlamıştır. Şair tüm bu acı gerçekliği, *Çağırır Dünyanı Mübarizəyə* adlı şiirinde vatani müdafa edebilecekler için bir ikna aracı olarak ustaca kullanmaktadır. Vatan artık savunulması gereken bir topraktır. Kalemler süngüye dönüşmüş, insanlar ortak düşman karşısında mücadeleye çağırılmış, bu çağrıya kulak verenlerin mücadelesi övülmüş ve cepheye gidenler kahramanlar olarak yüceltilmiştir.

Mirvarid Dilbazi’nin vatan çocuklarına sesleniş buyurucu değildir. Diğer şiirlerine de yansdığı üzere vatan temalı şiirlerinde de şair, ana olarak vatanın bütün gençlerine kucak açmakta, şefkatli bir dille onlara iyi bir vatan evladı olmaları ve vatanlarını savunmaları

konusunda öğütler vermekte ve onları yüreklendirmektedir. Vatani için savaşılan mertler, onun ana yüreğinde değer bulur ve şair onlar için birçok şiir yazar. Dilbazi, kendisini savaşa giden oğulları bekleyen anaların yerine koymuş ve onların sesi olmuştur. Vatan savunmasında bulunanlara duyduğu sevgi, *Gənc Əskər*(1943) şiirinde açık bir şekilde görülür:

Döyüşlərdə qoruyursan
 Öz sinənlə bu gülşəni.
 Aylar kəçsə, illər kəçsə
 Unudarmı vətən səni;
 Tapmaq olmaz bu yerlərdə
 Qəhrmanı sevməyəni.
 Gönlümüzün bağçasında
 Heç solmayan gülsən əsgər (Dilbazi, 1982, s. 298).

Şair, şefkat dolu bu mısralarda canını siper eden gençleri, gönlünün bahçesinde hiç solmayan güllere benzetmiştir. Kahramanlık şiirlerindeki karakterler, daha güçlü öğeler ile anılırken, Dilbazi'nin askerleri gönül bahçelerin gülü olarak tasvir etmesi ilgi çekicidir. Şair, bu tezatlığı kullanmaktan çekinmez. Bu kavramları bağdaştırabilmesi ve arzu ettiği duyguyu okuyucuya yansıtabilmesi, maharetinin bir göstergesidir. Şiirleri, sadece teşvik edici değil aynı zamanda iyileştiricidir. 2 Şubat 1943 tarihinde Doğu Cephesinin en önemli savaşı olan Stalingrad Savaşı, Sovyet Rusya lehine sonuçlanmıştır. Bu zafer, birçok tarihçi tarafından İkinci Dünya Savaşının dönüm noktalarından biri olarak kabul edilmektedir. Rus topraklarında bir Alman zaferi imkânsız kılınmış ve Ruslar için karşı taarruz kapıları sonuna kadar açılmıştır. Mirvarid Dilbazi'nin, 1943 yılında dizelere döktüğü *Ayrılmadı Dostlar Dostdan* şiiri yaşananların bir özeti gibidir. Şair, vatan topraklarını kaybetme tehlikesiyle karşılaşıldığında yaşadığı acıdan bahsetmiştir. Şair, şiirinin ilk mısralarında, düşmanın yurda ayak basmasıyla halkın düştüğü kötü durumu kaleme alır. Her tarafa matem çöktüğünü, insanların ocaklarının söndüğünü söyler. Şairin mısralarının devamında ise mert halk evlatlarının düşmanın üzerine gitmesiyle kazanılan zaferden bahsedilir. Dilbazi, düşmana indirilen bu darbe ile bütün kötü günlerin geri kaldığını ve dostun dosttan ayrıldığını dile getirir. İkinci Dünya Savaşı sırasında yazılan bu şiirde, şairin halka moral vermeye çalıştığı görülmekte olup büyük bir mücadele ile kötü günlerin geride kalacağı umudu halka aşılanmaya çalışılmaktadır:

Ayrılmadı dostlar dostdan
 Nə müşküldür vətən dərdi
 Belə dərdə kim dözərdi?
 Yurda düşman ayaq bassın,
 Anaları dardan assın,
 Hər tərəfə çöksün matəm,
 Ocaqları söndürsün gəm,
 Ayırsınlar yarı yardan,

Bir xalq düşsün ihtiyardan

...

Düşmən üstə getdi mərdlər

Yağılara zərbə çaldı.

Gövr etməsin köhnə dərdlər

Çətin günlər dalda qaldı,

Ana Qafgaz çıxdı yasdan,

Ayrımadı dostlar dostdan (Dilbazi, 1982, s. 290).

Mirvarid Dilbazi'nin dizelerinden de anlaşılacağı üzere, tüm edebiyatçılar halkın moralini yüksek tutmak için seferber olmuşlardır. Bunun olumlu etkileri ise kısa sürede görülmüştür. Dolayısıyla savaş, edebiyatın yönünü değiştirmiştir (Çelik, 2018, s. 360). Edebiyatı, yeni kurulan düzeni desteklemek için etkin bir araç olarak kullanan yönetim, savaş döneminde edebiyatı kullanarak savaşın insanlar üzerindeki tahribatını azaltmayı hedeflemiştir.

İkinci Dünya Savaşı, yazarın vatan anlayışını, şiirlerinde işleme şeklini değiştirmiş olsa da savaşın bitimi ve 1950'li yıllara geçişle beraber şairin vatan müdafaasına ilişkin vurgusu tedricen azalmaktadır. Bu yıllar, çok önemli bir başka gelişmeyi beraberinde getirir. Stalin 9 Mart 1953 yılında vefat eder. Tek adam yani kişilik kültürünü oluşturan, kendisiyle zıt düşen herkesi ortadan kaldıran Stalin, artık tarih sahnesinde yoktur. Başkanlık görevini, sırasıyla Malenkov, Bulganin ve Kruşçev üstlenecektir. Bunlardan Kruşçev, 1956 yılındaki 20. Parti Kongresinde Stalin ve Lenin'i karşılaştırarak Stalin'in uygulamalarının yanlış olduğunu, Stalin'in Marksizim ve Leninizm'in yolundan saptığını ortaya koyar. Bu cesur ve açık eleştiri temelleri, baskı ve zulme dayanan rejimde, savaş sonrası ilk yumuşamanın sinyalidir. Üstelik bu yumuşama, savaş gibi dışsal bir etmene değil, parti içi bir eleştiriye dayanmaktadır (Gürsoy, 2018, s. 22-27).

Stalin, 1922 – 1953 arası yıllarda yönetimde kalmış ve bu dönem daha sonra “Şahsiyete Perestiş” yani Stalin'in putlaştırıldığı bir dönem olarak anılmıştır. Dolayısıyla Stalin'e gerekli saygının gösterilmesi ve övülmesi bu yıllar arasında sanat alanında kendisine fazlaca yer bulmuştur. Mirvarid Dilbazi'nin şiirlerinde de bu akımın izleri görülebilmektedir. Kruşçev'in itirafları ile Sovyet Halkı, derin bir uykudan uyanmış ve bu dönemdeki yanlış uygulamaların önemli bir kısmı Stalin'e atfedilmiştir. Kruşçev'in uyguladığı politika gereği, 1950'li yılların ikinci yarısında artık Lenin'in fikirleri daha fazla ön plandadır. Aynı yıllar, Mirvarid Dilbazi için Stalin Kültüründen kopuşun başlangıcı niteliğindedir. Buna karşın, Lenin gibi ideolojinin önemli isimleri şiirinde yer bulmaya devam etmiştir.

Savaş sonrası uygulamaya koyulan 5 yıllık ve 7 yıllık planlarla, Sovyetler Birliği'nin yaraları sarılmaya çalışılmıştır. Zafer elde edilmiş olsa da savaşın yarattığı tahribat çok büyüktür. Baskı azalmıştır ancak toparlanma dönemi olarak anılabileceğimiz mevzu bahis dönemde, sanatçıların olumlu şeyleri görmesi, yorumlaması ve okuyucusuna ulaştırması yine fazlaca önem kazanmıştır. Kaygıların olmadığı bir gelecek inşa edilmekte ve olumsuz öğeler geri planda bırakılmaya çalışılmaktadır. Bu dönemde Mirvarid Dilbazi'nin şiirlerinde görülen vatan kavramı, daha çok toprak temellidir. Toprağın büyüklüğü, verimi, güzelliği ve eşsizliği övülmekte ve bir insan olarak bu toprakların bir ferdî olmanın uyandırdığı duygular ele alınmaktadır. Ayrıca birlikte yaşam, emek ve mücadeleden sıklıkla bahsedilir. Dilbazi, savaş sonrası şiirlerinde kimi

zaman Azərbaycanı kimi zaman Sovyet topraklarının tamamını vatan başlığı altında ele alır. 1945 yılında yazdığı *Bakı* adlı şiirinde Bakü'nün ışıqlarının, karanlığı bir yıldız gibi aydınlattığını, alevler ülkesi olarak bilinen Bakü'nün, ateş ve hayat ülkesi olduğunu söyler ve onu seven gönüllerin bir ışıq gibi parladığını dile getirir. Dilbazi, bu şiirinde Azərbaycan topraklarının köklülüğündən, eskiliğindən de bahseder ve insanların sevgisiylə bütün karanlıkların aydınlanacağından bahseder.

Sənin saysız işıqların
Qaranlığa səpələnmiş.
İşıq deyil, bəlkə də bu
Ulduzlardır yerə enmiş!
Ya da odlu torpağında
Yanıb-sönən alovlardır,
Sən od, həyat ölkəsisən,
Bu mə'nada nələr vardır!
Bu, heç adi bir od deyil;
Əsrlərdə elə yanan,
Soyuq, nəmli torpaqların
Üzərində işıqlanan
Sevib duyan könüllərdir,
Alovlanıb elə yanır.
Məhəbbətin gücü ilə
Qaranlıqlar işıqlanır (Dilbazi, 1982, s. 73).

1947 tarixli *Bizi Ayıran Nədir* (1947) adlı şiirdə şair, kendisinin nereli olduğunu bilmək isteyenlərə, kendisini büyüten vatanın Sovyet ülkesi olduğunu söylemekten çekinmez.

İlk dəfə görüşürük sənin vətəninə biz,
Nədən qarşılaşır hər an nəzərlərimiz
Əgər bilmək istəsəm kiməm, haralıyam mən:
Sovətlər ölkəsidir məni böyüdən vətən (Dilbazi, 1982, s. 83).

Sadece Sovyetlere bağlılıktan bahsedilmez aynı zamanda Sovyet topraklarının güzelliği şairden fazlaca övgü alır. *Çağırır Həyat Məni* adlı 1952 yılında yazılmış şiirdə Dilbazi, baharın gelmesiyle birlikte yurdu olarak adlandırdığı Sovyet ülkesinin güzelliği ile mest olduğunu dile getirmektedir. Şair, bu güzelliğin onu hasta yatağından çıkmasını sağladığını ve gözlerinin önüne kızıl Sovyet bayraklarının hayalini getirdiğini söyler.

Dolaşım başdan başa
Bu günəşli ölkəni;

Daha azar yataqda
 Saxlaya bilməz məni!
 Mənim Sovət yurduma
 May gəlir, bahar gəlir,
 Gözlərimin önünə
 Qızıl bayraqlar gəlir.
 Həyalımda canlanır
 O yaz, günəşli səhər,
 Sıralara səsləyir
 Məni tanış nəğmələr... (Dilbazi, 1982, s. 141).

1959 yılında kaleme aldığı *Genişsən, Qüdrətlisən* adlı şiiri, savaş sonrası dönemin şairin sanatına ve vatan anlayışına etksinin kısa bir özeti gibidir. Şair, vatan toprağı olarak gördüğü Sovyet topraklarının genişliğı ile övünmektedir. O topraklar üzerinde, kuzeyden güneye dek kıvıl Sovyet bayrağı dalgalanırken iklimler ne kadar farklı olsa da halklar birdir. Fiziksel özelliklerine bağılı olarak övülen ve vatani oluşturan toprak ideolojiden uzak değıldir. Üstelik Lenin'in dehasından bahsedilmektedir. Lenin gibi Sovyet İdeolojisinin temelini atan şahsiyetler, sanat eserlerinde çoğunlukla dâhiler olarak anılmaktadır. Lenin'in yolundan gidilmekte ve bu yol geleceklelerini aydınlatmaktadır.

Şimalında təzə qar
 Cənubunda ilk bahar,
 Sovətlər ölkəsi, sən
 Genişsən, qüdrətlisən
 ...
 Cənubun ucqarında Türkmənistan torpağı,
 Özbeyin bağca, bağı
 Gülə, çiçəyə batır.
 ...
 İqimlər başqa başqa ...Xalqımız birdir ancaq.
 Şimaldan cənubadək dalğalı qızıl bayraq...
 Şimaldan cənubadək birdir amalımız da,
 Lenin dühası ilə nurlanmış yolumuz da. (Dilbazi, 1982, s. 110).

Tek başına Azərbaycan topraklarının vatan toprağı olarak değıerlendirmesi ve milliyetçi ögelerle bu fikrin bezenmesi, dönemin şartlarına her koşulda ters düşmektedir. Buna rağmen Mirvarid Dilbazi, benimsediğı vatan yaklaşımından güç alarak öz vatani ile ilgili meseleleri şiirlerine taşıyabilmiştir. Örneğın, Aras Nehri'ni konu eden birçok şiir yazabilmiştir. Aras

Nehri'nin Türkler için ayrı bir anlamı bulunmaktadır. 1827 yılı itibarıyla Rus orduları, Güney Azerbaycan'ı işgal etmiştir. İran, Rusya ile yaptığı savaşlarda yenilince bölgedeki hâkimiyetini kaybetmemek için önce Gülistan Antlaşmasını (1813), ardından Türkmençay Antlaşmasını (1828) imzalar. Bu antlaşma ile Aras sınır kabul edilerek Azerbaycan ikiye bölünür. Aras'ın kuzeyi Ruslara, güneyi ise İran'a bırakılır (Yeşilot, 2008, s. 1). Bu antlaşmalar bir milleti ikiye bölerken kardeşi kardeşten ayırır. Bu yüzden Türk edebiyatında Aras Nehri ayrılığı simgeler." (Kafkasyalı, 2006, s. 169). Aras Nehri, Kuzey Azerbaycan ile Güney Azerbaycan'ı ikiye bölen nehirdir. Her iki taraftaki insanlar Aras'ı dert ve tasanın sembolü olarak görürler. Ancak yine bu insanlar özlemlerini Aras ile giderirler, Aras'ta birleşir ve vuslatı onda bulurlar (Okumuş, 2009, s. 241).

"Azerbaycan'ın Kuzey ve Güney olarak ikiye ayrılması, millet üzerinde tarihsel, sosyal ve kültürel açıdan çeşitli farklılıklar oluşturarak kalıcı etkiler bırakır. Toplumun içinde bulunduğu sosyal ve siyasi bunalımlar, yazarlar ve şairler tarafından sürekli işlenen konular içerisinde yer alır." (Deveci, 2020, s. 143). Dilbazi'nin, Aras Nehri konusunda şiirler yazması önemlidir. Şair, yaşadığı dönemin yoğun baskısı altında, yönetimin belirlediği şekilde eserlerini verse de Aras Nehri üzerine şiirler yazması, onun halkına, geçmişine ve köklerine bağlılığının kanıtı niteliğindedir. Sovyet yönetiminin, şairlere ve yazarlara kendi milletlerinin tarihi ve geçmişleri konusunda eser vermeyi yasakladığı bir dönemde Mirvarid Dilbazi'nin bu konuda çok sayıda şiir yazabilmesi aynı zamanda sanatçının dehasının bir göstergesidir. Neticede Dilbazi, Sovyet ideolojisine uygun olarak yazdığı şiirler üzerinden Sovyet yönetimi tarafından ödüllendirilmiş bir şairdir.

Mirvarid Dilbazi, *Araz Boyunca* (1959) adlı şiirinde Kuzey Azerbaycan ile Güney Azerbaycan'ın ayrılığını simgeleyen Aras Nehri'ni konu eder. Kardeşin kardeşe hasret kalmasından dolayı dağların bile gamlı olduğunu vurgulayan Dilbazi, ayrılık acısından dolayı Aras Nehri boyunca güllerin, çiçeklerin bile açmadığını söyler. İnsanların birbirine ulaşamadıklarını ve uzaktan yalnızca mendil sallayabildiğini vurgulayan şair, Aras Nehri'nin diğer tarafında kalan insanların kendi kanlarından olduğunu ifade eder.

Uca dağlar fikirliydi Araz boyunca.

Qatar getdi, mən dağlara baxdım doyunca.

Dağlar qəmli görkəmiylə dağladı məni,

Dedim: Hanı bu yerlərin gülü-gülşəni?

O tərəfdən qalxan tüstü bu yana gəldi.

Yol üstünə saçları bir ana gəldi.

Baxdı, baxdı, ordan bizə yaylıq salladı,

Saçlarından bir tel girdi, suya tulladı.

Araz axdı, bu ağ teli yetirsin Küre

Qatar getdi... Qadın orda sancıldı yerə

O qadını anam sandım, könlüm ağladı,

O tərəfdən duman galxdı, yolu bağladı (Dilbazi, 1982, s. 156).

Dilbazi, *Şair Duyan Kimi* (1959) adlı şiirinde Aras Nehri'nin yaşanan ayrılık karşısında dilinin tutulduğunu, gönül evinin yıkıldığını söylemiştir. Birbirinden ayrılan insanların

hasretinden dolayı artık güneşin bile doğmadığını dile getiren şair, yüreğinden geçenleri dizelerine dökmüştür.

Araz, niyə lal axırsan,

Könül evin viran kimi?

Üreyimi nə sıxırsan

Fikrə getmiş insan kimi?

...

Həsərət yeli soyuq əsər,

Nə açılmaz oldu səhər!

Hansı qılınc, hansı xəncər

İti olur hicran kimi? (Dilbazi, 1982, s. 157).

3- 1960 ve 1970'li Yıllarda Yazılan Şiirlerinde Vatan Anlayışı

Stalin'in ölümünün ardından gelen yıllar, rejimin sanat alanındaki baskısının kontrollü olarak azaltıldığı yıllardır. Bu politikanın etkilerinin net olarak görülebildiği dönemler, 1960 ve 1970'li yıllar olmuştur. Azerbaycan, Mirvarid Dilbazi'nin şiirlerinde daha fazla yer bulmaya başlamıştır. Dilbazi, Azerbaycan'ı konu ettiği şiirlerinde daha çok pastoral unsurlara yer vererek tabiatın güzelliğinden, canlılığından, verimliliğinden bahsetmektedir. 1960 ve 1970'li yıllar baskının azaldığı ancak ortadan kalkmadığı yıllardır. Bu dönemde şairin Azerbaycan toprakları ile ilgili şiirlerini rahatça yazabilmesi, Azerbaycan topraklarını Sovyet ülkesi içerisinde, onun bir parçası olarak değerlendirmesi ile mümkün olmuştur. Şair, *Otu Gırçınlı Düzler* adlı şiirde doğduğu topraklara verdiği değeri anlatır. 1962 tarihli eserinde varlığını, doğduğu, büyüdüğü topraklara bağlayan şair, yaşamı boyunca sahip olduğu her güzellikte o toprakların payı olduğunu hisseder ve vatanına borçlu olduğunu düşünür. Vatan mefhumunun azizliğine vurgu yapan şair, başka ülkeleri ne kadar gezse de yine ölmek için doğduğu toprakları yeğler. İnsanın doğduğu toprakta ölme isteği, o topraklarla arasındaki manevi bağın kuvvetini gösterir. Dilbazi bu şiirinde de kendisini ait hissettiği vatan toprağına bağlılığını, bu şekilde dile getirir.

Bu torpaqda böyüdüm,

Dən tutdum, gül-gül oldum.

Yarpağımi küləklər

Bu düzlərdə uçursun

Ürəyim burda vursun

Ürəyim burda dursun.

Ezizim vətən yaxşı

Köynəyi kətan yaxşı

Gəzməyə gürbət ellər

Ölməyə vətən yaxşı (Dilbazi, 1982, s. 90).

“Şair, bütün vatan ve millet evlatlarına yüreğini açar, halkın derdi ile dertlenir, onların sevinci ile coşar. O yalnız halkına değil vatanının taşına, toprağına, tabiatına vurgundur.” (Akpinar, 1994, s. 386). Şair, *Dəniz Havalı Vətən* adlı şiirde, vatan toprağının tasvirini coşkulu bir dille yapar. Dilbazi, 1962 yılında kaleme aldığı eserinde mevsimlerin her birinde Bakü’nün nasıl güzel bir hâl aldığını dizelerinde dile getirir. Bahar aylarında, topraklardan menekşe kokularının geldiğini, taze yaprakların köy ormanı gibi koktuğunu söyleyen şair, vatan toprağının bereketini vurgular ve topraklarında bin bir çeşit meyvenin yetiştiğini söyler. Vatan topraklarını bir anaya benzeten şair, kendisini de onun evladı olarak görür ve bir gün onu terk etmek zorunda kalsa da hiçbir zaman sevmekten vazgeçmeyeceğini ifade eder.

Martda bizim torpaqdan

Bənövşə ətri gəlir.

Aprəldə təzə yarpaq,

Köy meşə ətri gəlir.

Mayda iydə, qızılgül,

Payızda sarı heyva

...

Çəmən, çiçək ətirli

Dəniz havalı torpaq,

Bir gün səni tərək etsəm,

Mən getməyəm nigaran

Sən elə bir anasan

Səni sevib duyacaq

Övladların hər zaman (Dilbazi, 1982, s. 106).

Şair *Bağlardan Əskik Olmasın* adlı 1964 tarixli şiirində, vatan toprağına olan aşkıdan və bağlılığından bahseder. Vatan sevgisinin yüreğine sığmadığını, bu yüzden toprağı kucakladığını belirten Mirvarid Dilbazi, yarasına da derman olarak vatan toprağından bağlar ve vatan aşkı ile çağıldığını dizlerinde dile getirir

Torpağını qucaqlaram,

Allam, yarama bağlaram

Bir çeşməyəm hey çağlaram

Qoynunda illərin Vətən!

Sən ummansın, mən damlanam!

Gəlbindəki isti ganam,

Qucağında yatır anam!

Var olsun ellərin Vətən! (Dilbazi, 1982, s. 79).

1964 tarixli *Vətənim* adlı şiirde, Azərbaycan'ın kentlerinden Muğan və Şirvan'ın kendi öz yurdu olduğunu söyleyerek oraların güzelliğini təsvir edir. Qarlı və dumanlı zirvələri ilə yüce dağların çeşitli çiçəklərlə bəzəli olduğunu söyleyən şair, vatan təbiatının güzəlliklərini ahenkli bir dille anlatır. Sarp bir dağın başında, dərələrin akarkən çıxardığı nəğmələr ilə kendinə səsləndiyini söyleyən şair, bu güzəlliklərin uyandırdığı hisslərlə kendisindən keçtiğini ifadə edir.

Uca zirvələri dumanlı qarlı

Döşləri lələli dağlar mənimdir.

Qızıl sünbülləri qurşağa çıxan

Muğan da, Şirvan'da öz vətənimdir.

Durmuşam sıldırım bir dağ başında,

Səsləyir elə bil dərələr məni.

Yenə də hissimə qol-qanad verib

Uçurur arzular bu şəhər məni. (Dilbazi, 1982, s. 101).

1960 və 1970'li illərdə sənət alanında hər şeyi idealizə edərək anlatma, kusurları saklama, olumsuz konuları ələ almaktan qaçınma baskısı geridə qalmışdır. Bu illərdə Mirvarid Dilbazi'nin şiirlərində, insan faktörü daha çox ön plana çıxar. İnsan kusurludur, icatları da kendisi kimi kusurludur. Adam kəşmə, dalkavukluk və rüşvətlə haşır haşır nəşir olan karakterlər, Milvarid Dilbazi'nin şiirlərində ayıplanaraq hissələrinə düşən payı alır. Gələcək kəşməsi duymak doğaldır və dünyada yaşanan sıkıntılara Dilbazi də kəşməsiz kəşməyəcəkdir. Bu dövərdə şairin vatan tanımına bir başqa katman əklənir. Sovyet topraklarının uzandığı sınırların ötesində bu dövərdə Dilbazi bir dünya vətəndaşıdır (Məhmudova, 2012, s. 380-382). Şair *Yaralı Torpaq* başlıklı şiirində, savaşı görməmiş və kan dökülməmiş toprakların olmadığından kəşməməkdir. Dilbazi, kan və gözyaşı ilə sulanmış bu toprakların tanınmasını arzu edir və bu toprakları gərəkən sayğı və sevgiyi gəşmərilməsi gərəkdiyini vurğular.

Elə torpaq varmı ki;

O torpağa göz yaşı,

Qan tökülməmiş olsun?

Elə bir torpaq varmı ki;

Qılınların zərbini

Görüb, bilməmiş olsun?

Doldur ovuqlarına,

O torpağı qoxla, öp,

Qəlbini insanpərvərlik,

Şəfqət hissilə dolsun.

Yaralı övladın tək
 Oxsə isindir onu.
 Haraya səfər etsən,
 Hansı ölkəyə getsən,
 Harda yaralı torpaq
 Görsən ona baş əyib
 Onu hörmətlə dindir.
 Sabah onu qorumaq

Vəzifəsi sənindir! (Dilbazi, 1979, s. 15).

Dilbazi'nin yüreği zulüm gören, savaşı tadan tüm halklar adına sızlamaktadır. Tüm halklar kardeşdir. Şair için Rus, Ermeni, Gürcü halkları veya dünyanın bir başka ucundaki insanlar arasında herhangi bir fark yoktur. Vatan kavramı, birlikte yaşam fikri üzerinden yeniden şekillenirken insanlığın ortak dertleri şairi kederlendirmektedir. Öyle ki *Sevincim Kədərim* adlı şiirinde şair, zehir taşınan denizlerden atom bombalarına, demokratik seçimlerle Kongo'nun başına geçen ve yönetimden el çektirilerek kurşuna dizilen Patrice Lumumba'nın yetim kalan halkına kadar türlü insanlık dramı için üzülmekte ve kendi kaderini dünya kaderi ile bir tutarak kendisini açık bir şekilde dünya vatandaşı olarak ilan etmektedir.

Şe'r yazıram
 Bə'zən kədərli olur.
 Dastan yazıram
 Qəzəbli, qəhərli olur.
 Düşünürəm:
 Mən ki təzə dünya quran,
 Kəlləliğin bünövrəsini uçuran
 Bir ölkənin vətəndaşıyam.
 Niyə gərək qəhərli, kədərli
 Duyğularla yaşayam.
 Ətrafıma baxıram:
 Bu həyat ummanında
 Neçəxalqın övladları üzür hələ öz qanında:
 Yetim böyüyür Lumumbanın balaları,
 Körpələri Günəşdən, Aydan gizlənir.
 Gizenqanın köksünü qanlı dırnaqlar didir.
 ...

İnsan olan, insanlığın dərini neçə duymaz?
 Hələ hökm etdikcə atom silahları,
 İnsanların ahları
 Qarışdıqca dağlardakı dumanlara,
 Pakətlər zəhər daşdıqca ummanlara,
 Dünyanın hər yerindən gəldikcə nalələ,
 Könlümdə vuruşacaq sevincə kədər!
 Mənim kədərim dünya kədəridir.
 Könlüm bəşər tarixinin səhifələridir (Dilbazi, 1982, s. 279).

4- 1980 ve 1990'lı Yıllarda Yazılan Şiirlerinde Vatan Anlayışı

1980 ve 1990'lı yıllar, Azərbaycan halkı için oldukça meşakkatli yıllar olmuştur. Aynı yıllar, Mirvarid Dilbazi'nin vatan anlayışında Azərbaycan topraklarının ön plana çıktığı yıllardır. Bu dönemdeki vatan anlayışının Azərbaycan toprakları üzerinden şekillenmesinin belli başlı nedenleri vardır: Öncelikle Ermenilerin ihanetiyle beraber halkların kardeşliği düsturunun tek taraflı ve hatalı olduğu anlaşılmıştır. 1980'li yılların sonlarından başlamak üzere Ermenistan ve Azərbaycan arasındaki gerilim artmıştır. Mirvarid Dilbazi'nin şiirlerinde kardeş halklar arasında sayılan Ermenilerin değişen tutumunun Dilbazi de farkındadır. 1988 yılında kaleme aldığı *Sazlı-Sözlü Karabağ* şiirinde şair, Ermenileri Karabağ toprağına göz dikmemesi konusunda uyarmaktadır. Sözlerini dinlemeyen, komşusuna hainlik edenler, bu toprağın mertleri ile tanışacak, mezarı bu toprakta kalacak ve bir daha geri dönemeyecektir.

Dağları bürüyən duman
 Çənlibəli gizlətmə sən!
 Həzin-həzin ötən kaman
 Şahbulağı inlətmə sən!
 Qırıqlar könlüm telləri,
 Qəmli könlüm telləri,
 Qarabağın bülbülləri
 Qəmli-qəmli gəl ötmə sən!
 Ey göz dikən bu torpağa,
 Qorx ki, üstünə od yağa...
 Sazlı-sözlü Qarabağa
 Top səsləri dinlətmə, sən!
 Bu torpağın mərdləri var,
 Gəlsən başına od yağar...
 Yol verməz sənə bu dağlar,

Çəkil yoldan, ey yolkəsən!
 Kafər, göz dikmə bu yurda
 Verməyək quzunu qurda.
 Qork ki, qəbrin qalar burda
 Bir də geriyə dönməzsən!
 Qonşusuna xain çıxan,
 Tutar səni tökdüyün qan,
 Xəyanətə yuxdur aman,
 Elə yanarsan sönməzsən! (Dilbazi, 2004, s. 69).

Vatan anlayışındaki dəyişimin bir başqa önemli müessibi, Sovyetler Birliğı'nin geçirdiği dönüşümdür. Gorbaçov'un iktidara gelmesi ile beraber Sovyetler Birliğinde dəyişim rüzgârları esmeye başlamıştır. Bu dönemde, Sovyetler Birliğıne bağlı milletlerde bağımsızlıq istekləri ivme kazanmıştır. Azərbaycan'da kurulan Azərbaycan Halk Cephəsi de aynı uğurda mücadele etməyə başlamıştır. Ancak bağımsızlıq gəyesinin güdölmesi, Karabağ'daki gerilimi arttırmıştır. Azərbaycanlı üyelerin katılımı olmaksızın 20 Kasım 1988'de Dağlık Karabağ Yerel Konseyi, bölgenin Sosyalist Azərbaycan Sovyet Sosyalist Birliğı Cumhuriyeti'nden ayrılıp Ermeni Sovyet Sosyalist Birlik Cumhuriyeti'ne katılma kararını onaylamıştır. Bu karar ile başlayan gerilim, önce SSCB Komünist Partisi Merkez Komitesi tarafından bu katılımın reddine, sonrasında 1989 yılında bölgenin doğrudan Moskova'ya bağlanmasına ve Halk Cephəsinin faaliyetlerine son vermek isteyen Sovyet Rusya'nın 1990 yılında Bakü'yü işgal etmesine neden olmuştur (Özyılmaz, 2013, s. 200).

Mirvarid Dilbazi, aynı yılda kaleme aldığı *Kızıl Ordu – Ana Feryadı* şiirinde ülkesinin gördüğü muamele karşısında yaşadığı hayal kırıklığını dile getirmektedir. Sovyetlerin Azərbaycan'ı yüzüstü bırakması, şairin şiirlerine sitem dolu dizelerle yansımıştır. Azərbaycan halkı, ne başka bir milletin toprağını zapt etme ne de komşusunun canına kastetme amacı gütmüştür. Faşizmle kolkola mücadele ettiği Sovyetlerin, kendisinin aksine politikalar güden Ermeni zulmünü görmezden gelmesi, Azərbaycan'ı işgali ve kan dökmesi şairi yaralamıştır.

Ey şəninə şər yazıb,
 Nəğmə qoşub,
 Yollarına al çiçəklər tökdüyümüz
 Adlarını ipəklərə бүkdüyümüz
 Qəhrəmanlar!
 Nədir tökdüyünüz qanlar?
 Dar ayaqda, çətin gündə,
 Faşitlərlə ölüm-dirim döyüşündə
 Sizə arxa, dayaq olan
 Bir millərə nədir bunca

Verdiyiniz ittihamlar!
 Nədir tökdüyünüz qanlar?
 Nədir bizim günahımız?
 Biz nə zaman bir millətin
 Sərhədinə basqın edib,
 Torpağını zəbt etmişik?
 Biz nə zaman qonşumuza
 Qəsd etmişik?
 Biz ki daim qardaş olduq,
 Dar ayaqda yoldaş olduq
 Millətlərə,
 Bununçünmü düşürük bu zillətlərə?
 Nədir bu tökülən qanlar?
 İndi sizi, dərdimizi
 Dinləməyə çağırıram
 Ey insanlar!
 Ey insanlar! (Dilbazi, 2004, s. 7).

Azərbaycan'ın Bolşeviklər tərəfindən işgalından bu tarixə qədər, Mirvarid Dilbazi ölkəsinə yapılan haksızlıqlara yaxından tanıktır. Bölgedəki nüfus yapısı, Sovyetlər tərəfindən təcridi siyasətlərlə dəyişdirilmiş, Erməni tərəfi, Sovyet Rusiya tərəfindən əməllərində dəstəklənmiş və ya məzurdır qəbul edilmişdir. 1990-cı ildə Gorbaçov, bölgədəki paramilitar qrupların silahlarını təslim etməsi çağırışında bulunmuş, Erməni tərəfi bu tələbə uymamışdır. Ermənilər tam əksinə öz qaydalarını qoruyub saxlamışdır. Silahlarını təslim edən Azərbaycanlılar isə qorunmasız qalmışdır. Bu dəyişikliklər, 1991-cı ildə Sovyetlər Birliyi rəsmi olaraq dağılması izləmişdir. Eyni il 18 Ekim tarixində Azərbaycan qaydamsızlığına qavuşmuşdur. Sovyetlər Birliyi'nin dağılmasının ardından Azərbaycan qorunmasız qalmışdır. Ermənilər, Azərbaycan'ın köy və yerləşimlərini yağmalamış və 26 Şubat 1992-cı ildə Karabağ'ın Hocalı kentində böyük bir qatliama səbəb olmuşlardır. Ermənistan'la Azərbaycan arasında meydana gələn 1988-1994-cü illər savaqlarında, toplam 32 bindən çox sivil Azərbaycan vətəndaşı, 16 min civarında da Azərbaycan askeri şəhit düşmüşdür (Attar, 2003, s. 22).

Dilbazi, 1992-cı ildə dizelərə döktüğü *Bu Ölümə Ya Hayatdı* şiirində Erməni işğalının kəndisində yarattığı duyğuları anlatmaqdadır. Şair, vətən topraklarının qana batmasından dolayı yaşadığı acı ilə həyatın onu yaşarkən atəşlərə attığını dilə gətirmişdir.

Nənə, baba duasıyla,
 Doğma vətən havasıyla
 Ürəyimin sevdasıyla,

Yetmişim səksənə çatdı.
 Durmuşam yol üstdə naçar,
 Bu bağlı yolu kim açar?
 Burda qanlı axır sular,
 Torpağımız qana batdı.
 Toplu, tufəngli ordular,
 İgidlərimi qırdılar.
 Bizi arxadan vurdular,
 Cəlladlar eli ağlatdı.
 Mənə ömür-gün bəxş edən
 Neyləyirəm bu ömrü mən.
 Mənim ki bağlıdır qapım
 Açarını hardan tapım?
 Dövrən məni oda atdı,
 Yaşatdı, məhbus yaşatdı.
 Bu ölümdü
 Ya həyatdı? (Dilbazi, 2004, s. 18).

Mirvarid Dilbazi'nin dizelerine yaşanan ihanetin izleri yansımaktadır. Azerbaycan halkına uygun görülen muameleyi sindirememiş, uzun bir ömür yaşaması sebebiyle bir ulusun çektiği eziyetler karşısında böyle bir hayatı ölümden farklı bir noktaya ilıstırememiştir. Aynı dönemde yazılan diğər şiirlerinde de bu etkinin izleri görülmeye devam etmiştir. Kaybedilen yiğitlere, dökülen kanlara üzülmektedir. Şair, Karabağı konu edinen daha çok şiirler yazacaktır. Aynı sürede Karabağ meselesinin önce bölgesel sonra da uluslararası bir sorun haline gelmesine şahit olur. Sovyetlerden tarafından yüzüstü bırakılan ve İran'dan gerekli desteğı göremeyen Azerbaycan'da, Ayaz Muttalibov yönetimi, konuyu başvuru yoluyla Birleşmiş Milletler ile Avrupa Güvenlik ve İşbirliğı Teşkilatı gibi uluslararası örgütlere taşımıştır. Daha sonra Karabağ sorunu, 1992 yılında tekrar Elçibey döneminde uluslararası gündemin bir parçası olmuştur. Helsinki'de Azerbaycan'ın toprak bütünlüğüne ilişkin karar alınsa da AGİK'in çalışmaları sonuçsuz kalmış, Ermenistan ateşkesi ihlal ederek daha fazla toprak arayışına düşmüştür. Elçibey tarafından BM'ye taşınan anlaşmazlıkta, BM kararıyla Karabağ'ın Azerbyacan'a ait olduğı tasdiklenmiştir. Bir kez de Haydar Aliyev tarafından 1994 yılında AGİK'e taşınan sorunda gelişme kaydedilememiştir (Özyılmaz, 2013, s. 203-205). Herkesin Azerbaycan'ın haklılığını kabul ettiğı ama hiç kimsenin hakkını iade edemediğı bir dönemde 1995 yılında *Avrupa'nın Ne Vecine* şiiri dökülecektir dilinden Dilbazi'nin.

Avropanın nə vəcınə
 Qarabağda axır qanlar.
 Qədim Qazax torpağında

Qəsb olunub gülüstanlar.
 Naxçıvanın dərdlərini
 Naxçıvanı görən anlar.
 Avropanın nə vəcinə:
 Azərbaycan torpağında
 Susmaq bilməyir tufanlar.
 Yurd uğrunda qurban gedir
 İgid murazlı çavanlar.
 Avropanın nə vəcinə:
 Bu şairlər torpağını
 Aranını, yaylağını
 Bürüyübdür, qəbristanlar.
 Avropanın nə vəcinə:
 Öldürən kim, ölən kimdir?
 Ağalayan kim, gülən kimdir?
 Biri gelir, biri gedir
 Hərə bizə bir vəd edir.
 Biz qalmışıq dərd içində
 Dərdimizi bilən kimdir? (Dilbazi, 2004, s. 94).

Dilbazi Avrupalı devletleri umursamazlıkla suçlamaktadır. Zira bu görüşünde haksız sayılmaz. Tüm girişimlere ve alınan kararlara rağmen Avrupa ülkelerinin meseleyi ciddiye almaması, Ermenistan üzerinden gerekli baskının oluşturulamamasına ve çabaların sonuçsuz kalmasına neden olmuştur. Bir ulusun yalnızlığı görülür şiirinde. Azerbaycan'ın hâlini zulme maruz kalmayanların anlaması mümkün olmaz. Şiirleri haklı bir şekilde sitem doludur. 1 Haziran 2001 yılında Bakü'de gözlerini hayata yumana kadar üzüntüsünü yaşamaya ve şiirlerine yansıtmaya devam eder.

Sonuç

Bu çalışmada, Azerbaycan edebiyatının kadın şairlerinden Mirvarid Dilbazi'nin şiirlerinde işlediği vatan kavramı değerlendirme konusu yapılmıştır. Vatan kavramının ele alınmasının sebebi, şairin vatan temalı şiirlerinde sanatsal gelişiminin izlerinin belirgin bir şekilde görülebilmesidir. Vatan tanımı, diğer birçok ögenin aksine şairin yaşadığı dönemdeki gelişmelerden doğrudan etkilenmiş ve gelişim göstermiştir. Duygusal bir kavrayışının yanı sıra dışsal etmenler tarafından doğrudan şekillendirme, yön verme ve sınırların çizilmesi söz konusudur. Dolayısıyla bir çınarın gövdesinde oluşan halkalar gibi sanatsal anlamda geçmişe doğru çıkılacak bir seyahatte, bu kavramın rehberliğine başvurulmuş ve zaman içinde edinmiş anlamlar dönemin gerekleri içerisinde açıklanmaya çalışılmıştır.

Mirvarid Dilbazi, uzun bir yaşam sürmüştür. Bu ömürde, Sovyetler Birliği gibi bir süper gücün yükselişine ve düşüşüne şahit olur. Ülkesinin Bolşevikler tarafından işgalini yaşar, Sovyet kuruculuğunu bir öğretmen olarak eğitim sisteminin içinde yer alarak gözlemler. Bir birey olarak Proleter dönüşüm ve değişimin etkilerini görür. Sovyet ideolojisini tanımaya başladığı bu yıllarda, vatan kavramı ideoloji üzerinden şekillenir. İlk edebî eserlerini verdiği dönemde, Respiressiya gibi eşi benzeri görülmemiş bir baskının içinde kendisini bulur. Sosyalist realizm ile diline ket vurulur. Farklı bir vatan tanımına yer yoktur. Aynı ideoloji, İkinci Dünya Savaşı yıllarında kendisinden yardım talebinde bulunacaktır. Faşizm gibi dünya tarihinin gördüğü en büyük tehlikelerden biriyle karşılaşan Dilbazi, kalemini esirgemez. Tehlike büyüktür ve ideolojinin çizdiği sınırlara bağlı olmaksızın faşizm tehlikesi nerede baş göstermişse o toprak vatan sınırları dışında kalmaz. Savunulması şarttır çünkü faşizm insanlığın başına beladır.

Tehlikenin savuşturulmasıyla sanatına sınırlar yeniden konulur ama eskiye nazaran geniş tutulur. Yaraların sarılması, olumsuz ne varsa dilden uzak kalması istenmektedir. Bu sırada bir dikdatörün ölümü ve bir ulusun uyanışı vuku bulur. Geçmişte utanç duyulan ne varsa putlaştırılan liderle anılarak büyük bir günah çıkarmaya dönüşür. Dilbazi biraz daha özgürdür. Kendince bir çözüm bulur. Sovyetleri üst perdeden işleyen sanatçının şiirinde gerçek vatani, Azerbaycan daha fazla yer bulur. Kahramanlık destanları yazıp ve bağımsızlık naraları atamayacak olsa da vatanın güzelliği ve büyüklüğüyle övünür. Gördükleri ve işittikleri ile belli bir olgunluğa erişir ve vatan tanımında başka bir katman belirir. Dilbazi, artık dünya vatandaşıdır. Ana yüreği dünyanın öbür ucunda zulüm görenlere üzülmür. Üzerindeki baskının azalmasıyla derdi, kederi, kaygıları, zulümleri gerçek hayatla bağdaştığı şekilde şiirlerine taşıyabilmiştir. İşte böyle bir dönemde tüm halkları kardeş görür ve yanılır. Komşusunun ihanetini görecektir, toprakları işgal edilecektir. Vatanı bildiği Sovyetler tarafından kötü muamele edilecek ve yalnızlığa itilecektir. Kendi ocağına düşen ateşle öz vatani Azerbaycan'a üzülmür hâle gelecek ve başka bir vatan tanımına şiirinde yer veremeyecektir.

Kaynaklar

- Açık, F. (2009). Nevai şahsında Sovyet bakış açısının Yaş Türkistan Dergisi'nde eleştirisi. *AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 39, 909-918.
- Adıgüzel, S. (2011). Bahtiyar Vahabzade'nin şiirinde millet, vatan ve dil. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 31, 63-74.
- Akan, M. (2017). Sovyet propaganda afişlerinde doğu imgesi. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 17/2, 77-102.
- Akpınar, Y. (1994). *Azeri edebiyatı araştırmaları*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Aliyeva, A. (2016). *Azerbaycan'da öğretmen yetiştirme sistemine ilişkin öğretmen görüşleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Attar, A. (2003). *Karabağ sorunu ve çözüm arayışları, Dokuzuncu Askeri Tarih Semineri Bildirileri*. Genelkurmay ATASE Başkanlığı, İstanbul.
- Can, B. (2012). Büyük Vatan Savaşının gölgesinde Rus edebiyatına bakış, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 1, 42-49.
- Çelik, R. (2018). İkinci Dünya Savaşının Sovyet edebiyatına etkisi. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 11(24), 360-370.
- Deveci M., Kılınç, A. (2020). Musa Yakub şiirlerinde toprağın kimliksel dönüşümü: vatan. *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 6(2), 141-154.

- Ceferzade, E. (2006). *Azerbaycan'ın âşık ve şair kadınları*, (haz. C. Alyılmaz) Ankara: Belen Yayıncılık.
- Dilbazi, M. (1934). *Bizim sesimiz*. Bakü: Azərneşr.
- Dilbazi, M. (1937). *İlkbahar*. Bakü: Azərneşr.
- Dilbazi, M. (1979). *Mehebbet bizimle goşa doğulur*. Bakü: Genclik Yayınları.
- Dilbazi, M. (1982). *Seçilmiş eserleri 1. cilt*. Bakü: Yazıçı Yayınları.
- Dilbazi, M. (1983). *Seçilmiş eserleri 3. cilt*, Bakü: Yazıçı Yayınları.
- Dilbazi, M. (1998). *Benövşeler üste gözyaşları*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- Dilbazi, M. (2004). *Seçilmiş eserleri*. Bakü: Lider Yayınları.
- Dilek, İ. (2019). Türk dünyası edebiyatında respiressiya. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 48, 28-81.
- Gürsoy, Y. (2018). *Sovyet dönemi Rus edebiyatı 1953-1991*. İksad Yayınları.
- Kafkasyalı, Ali (1989), *Çağdaş Azerbaycan kadın sanatkârları*. Ankara: Güvenmat Yay.
- Kafkasyalı, A. (2006). XIX. ve XX. yüzyıl siyasi ve sosyal olaylarının Güney Azerbaycan edebiyatına yansması, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 25, 165-208.
- Kılavuz, İ. T. (2017). Sovyetler Birliği'nde Rus milliyetçiliği ve Rus milli kimliğinin gelişimi. *Journal of Faculty of Political Science*, 56, 79-110.
- Kılınçkaya, M. D., Omarbekov, T., Egamberdiyev, M. (2019). Sovyetler Birliği döneminde yıldırma politikasının bir unsuru olarak “Türkçülük” suçlaması. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 30, 1-27.
- Mahmudova, Ş. (2012). *Filologiya meseleleri*, M. Dilbazi Yaradıcılığına Bir Bakış (378-384), Bakü.
- Süleymanlı, E. (2005). Sovyetlerin milli kimliği yok etme yönündeki faaliyetleri: 'Sovyet halkı' denemesi. *Karadeniz Araştırmaları*, 6, 128-134.
- Namaz, M. (1994). *Benövşeler üste göz yaşları*. Bakü: Genclik Yayınları.
- Neciyev, E. (2010). *Azerbaycan'ın Sovyetler tarafından işgali ve baskı siyaseti*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü.
- Nerimanoğlu, K. V. (2011). Sovyet ve dünya edebiyatı bağlamında Cengiz Aytmatov fenomeni. *Turkish Studies (Elektronik)*, 6(3), 69-73.
- Okumuş, S. (2009). *Çağdaş Azerbaycan şairi Memmed Araz*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayıncılık.
- Özyılmaz, E., V., (2013). Geçmişten günümüze Dağlık Karabağ. *Gazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15/2, 191-208.
- Tagızade, L. (2006). Sosyalist realizm: kökeni, oluşum süreci ve kavramı. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 3(4), 7-24.
- Uygur, E. (2008). Memmed Seid Ordubadi'nin büyük kuruluşda piyesinde Sovyet mefkuresi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, 9, 555-564.
- Yeşilot, O. (2008). Türkmençay Antlaşması ve sonuçları, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 36, 187-199.

Extended Abstract

Mirvarid Dilbazi lived and gave her works during a period of Soviet rule. The effects of this environment on the poet's literary art are undeniable. Therefore, it is necessary to know the period in which the poet lived.

With the establishment of the Soviet administration in 1920, the rulers of the period began to interfere in every aspect of life. This newly created regime literature was directly related to the ideology of the regime. The works of the artists must be inevitably combined with the ideology of the regime or must be equivalent. With the decisions taken in this period, polyphony in literature left its place to monophony.

In the works produced in this period, while the subject of homeland was being handled, the works in question were supposed to describe a sense of homeland in accordance with the Soviet ideology. In this period, the Soviet government's understanding of the homeland and the nation was to remove the differences between nations and to form a new Soviet nation by uniting small nations around the Russian nation.

In the works of Turkish writers and poets within the Soviet Union, it was forbidden to even mention the concept of a different homeland outside the territory of the Soviet Union, including national traditions, views, beliefs, independence. According to the understanding of the Soviet administration, there was only one nation living on the Soviet territory, and the Soviet territory was their homeland. In an environment where the understanding of homeland was like this, poets and writers had to come up with a concept of homeland in line with this idea.

It is impossible for Dilbazi, who grew up in an era when Soviet propaganda was made in the most violent way, and those who were against the government were not given the right to live, not to be affected by the period in which she lived. As a result of this, it is seen that Mirvarid Dilbazi gave her works within the framework of the rules of the administration, as required by the period. In her poems, the poet takes pride in the breadth of the Soviet lands, while talking about the beauty of the homeland, she puts elements of the Soviet ideology between the lines and gives her works within the framework determined by the administration.

One of the sources that the poet feeds on while she is dealing with the subject of homeland is the lands of Azerbaijan where she was born and grew up. Dilbazi talks about the beauty, vitality and productivity of nature and describes the beauties of nature by using mostly pastoral elements in her poems about Azerbaijan. The fact that the poet could easily write her poems about the Azerbaijani lands was due to her evaluation of the Azerbaijani lands as a part of the Soviet country.

In Dilbazi's verses, the love for the homeland stands out. For Dilbazi, soil is not just a part of nature. With the spiritual value, that land becomes holy and gains the meaning of homeland. Emphasizing the sanctity of the concept of Homeland in her poems, the poet prefers the land where she was born to die, no matter how much she travels to other countries. The desire of a person to die in the land where he was born shows the strength of his spiritual bond with that land. Considering the pressures of the Soviet dictatorship that existed during her lifetime, it is important that Dilbazi wrote poems about the Aras River. Even though the poet produced her works as determined by the administration under the intense pressure of each period, her writing poems about the Aras River is proof of her commitment to her people, past and roots. Although the Soviet administration tried to block the pens, it could not inhibit the hearts of the poets and somehow the heartfelt words were put into verse.

One of the turning points in the prominence of the concept of homeland in the works of writers and poets during the Soviet Union was the Second World War. As a result of the defeats, all writers, whether pro-government or anti-government, mobilized to keep the morale of the people high. The positive effects of this were also seen in a short time. Therefore, war also changed the direction of literature.

In the poems that Dilbazi wrote during the Second World War, the effects of the war can be seen. Until this period, in Mirvarid Dilbazi's poems, while the theme of homeland was shaped around the beauty, saintliness and breadth of the homeland, issues such as the defense of the land, the heroism of the people, and the curse of fascism came to the fore.

The effects of being a female poet can be seen in Mirvarid Dilbazi's homeland-themed poems. The poet, with the effect of motherhood, embraces all the young people of the country, gives them advice and

encourages them to be good citizens of the country and defend their homeland with a compassionate language.

While the pastoral discourses stand out in Dilbazi's homeland themed poems written before the Second World War, an epic discourse takes its place with the war. With the lines she wrote, the poet tries to keep the morale of the people and the soldiers at the front high during the war. In addition, it is seen that the poet uses a more compassionate language in her poems that she wrote to young people and warring soldiers, with the effect of being a woman and a mother. The poet wrote many poems for the braves who fight for their homeland with their mother's heart. Dilbazi became the voice of all mothers by her pen and composes verses for the sons who went to war. While young people are handled with stronger elements in general in her heroic poems, it is interesting that Dilbazi portrays the soldiers as the rose of the heart garden, with the effect of being a female poet and mother.